

ÌJỌBA ỌDÈDÈ: ÌGBÉLÉWỌN IPA OBÌNRIN NÍNÚ ÈTÒ-ÌSÈLÚ INÚ ẸBÍ NÍNÚ ÀSÀYÀN ÌWÉ ERÉ-ONÍTÀN YORÙBÁ

Olufadekemi ADAGBADA

Department of Linguistics and Nigerian Languages
Olabisi Onabanjo University, Ago-Iwoye
(+234) 7031885801 / adagbada.olufadekemi@oouagoiwoye.edu.ng

Edinrin Olúwatóyìn BÓLÁRÌNWÁ

Department of Yoruba, Federal College of Education (Special), Oyo
(+234) 8039153214 / edinrinbolarinwa@gmail.com

DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.20766678>

Àṣamọ

Inú ẹbí ni orírún ètò-ìsèlú Yorùbá, ibẹ̀ sì ni ọ̀pọ̀ nínú ojúṣe àti ipa obínrin fidí kalẹ̀ sí. Ipa àti ipò àwọn obínrin nínú ètò-ìsèlú inú ẹbí fí hàn pé lówó àwọn obínrin ni àṣe ilé wà, ibi tí ó bá sì wù wọn ni wọn lè darí ọ̀kúnrin sí nínú ilé. Àfojúsùn iṣe yíi ní láti ṣe àgbéyẹ̀wò àti itúpalẹ̀ ipa àwọn obínrin nínú ètò-ìsèlú abẹ́lẹ̀ gẹ́gẹ́ bí ó ṣe ń jẹ yọ nínú àwọn àṣàyàn ìwé eré-onítàn Yorùbá. Iṣe yíi wo ipa àwọn obínrin tí ó wà ní abẹ̀ ọ̀dèdè ọ̀kọ̀ àti àwọn obínrin tí wọn kò sí ní abẹ̀ àṣe ọ̀kúnrin. Àwọn ìwé eré-onítàn Yorùbá tí a ṣà yàn jẹ méje, àwọn ìwé náà sì ni Baṣòrun Gáà, Ààrẹ̀ Àgò Àríkúyerí, Gbònnkàà Èkùn Abijàwàrà. Etiògbeji, Ògún Lákáayé, Olú Ọmọ̀ àti Èfúnṣetán Aníwúrà. A ṣe itúpalẹ̀ iṣe yíi ní ilàna tíọ̀rì Soṣiọlójì lítirésò. Iṣe yíi fí hàn pé agbára obínrin nínú ètò-ìsèlú inú idílẹ̀ fí sí ọ̀dọ̀ àwọn obínrin ju àwọn ọ̀kúnrin lọ. iṣe yíi fí hàn pé àwọn obínrin ni ó ń mú ilé rọ̀rùn fún àwọn ọ̀kúnrin, àwọn sì ni gbẹ́bíró nínú ètò-ìsèlú abẹ́lẹ̀. Iṣe yíi fí idí rẹ̀ múlẹ̀ pé àwọn obínrin tó olórí-ẹbí ṣe, wọn ní agbára láti kọ̀ iyà, àwọn obínrin náà ni ó sì ń darí ètò ọ̀pọ̀ ẹbí ní abẹ́lẹ̀.

Kókó-ọ̀rọ̀: Eré-Onítàn Yorùbá, Ètò-ìsèlú, Ìjọba Ọ̀dèdè, Obínrin,

1. Ifáárà

Àwojìjì àwùjọ̀ ni lítirésò jẹ. Lítirésò sì máa ń ṣe àfihàn àwọn ohun tí ó fọ́jú hàn àti àwọn ohun tí ó farasin láàrin àwùjọ̀. Lára ohun tí ó farasin láàrin àwùjọ̀ tí ọ̀pọ̀ èniyàn àwùjọ̀ kì í ṣáábà fí ọ̀kàn sí ni onírúurú akitiyan àwọn obínrin láàrin àwùjọ̀. Ìwónba pérete nínú ìgbìyànjú àwọn obínrin ni ó máa ń fara hàn láàrin àwùjọ̀. Èyí rí bẹ̀ẹ̀ nítorí pé àwùjọ̀ Yorùbá, àti àwùjọ̀ àwọn èyà Áfiríkà lápapọ̀ jẹ àwùjọ̀ akọ-ló-lorí, gbogbo àwọn nnkan tí ó bá jẹ iṣe àwọn èdákúnrin nikan ní ó tètè máa ń gbajúmọ̀ láàrin àwùjọ̀. Àkíyèsí fí hàn pé ọ̀kàn nínú ohun tí ó ń jẹ kí akitiyan àwọn obínrin farasin diẹ̀ nínú imúdúró àti idàgbàsókè àwùjọ̀ ni pé abẹ́lẹ̀ tàbí abẹ̀ ọ̀dèdè ní àṣà Yorùbá fí ọ̀pọ̀ nínú ojúṣe àwọn obínrin sí, èniyàn tí kò bá sì bojú wo ohun tí ó ń ṣẹ̀lẹ̀ ní abẹ̀ ọ̀dèdè kò ní mọ̀ ipa ribiribi tí àwọn obínrin ń kó àti agbára tí wọn ní fún imúdúró tàbí iṣubú ẹbí. Èyí ni ó sì fà á tí iṣe iwádíi yíi fí ṣe àgbéyẹ̀wò ipa tí àwọn obínrin ń kó ní abẹ̀ ọ̀dèdè àti ojúṣe wọn nínú ẹbí, nípa fifi àwọn àṣàyàn ìwé eré-onítàn Yorùbá ṣe àwòta.

Ojúlẹ̀ ni àwọn Yorùbá máa ń pè ní káà, èyí sì máa ń jẹ yàrá méjì sí méréin tàbí jù bẹ̀ẹ̀ lọ. Àwọn tí ó máa ń wà nínú ojúlẹ̀ kan ni ọ̀kọ̀, iyàwó àti àwọn ọ̀mọ̀. Nígba míràn, bàbá ọ̀kọ̀ tàbí iya ọ̀kọ̀ náà lè wà nínú ojúlẹ̀ pèlú ọ̀mọ̀ wọn. Bàbá ni ó máa ń jẹ olórí ilé, ó sì lè ní ju eyọ̀ iyàwó kan lọ. Òfin ibílẹ̀

Yorùbá kò de iye iyàwó tí ọ̀kúnrin kan le ni. Iyàwó ni ó máa ń dúró gégé bí igbákejì ọ̀kọ nínú ilé. Bí ó bá jẹ ojúlẹ̀ tí ọ̀kọ̀ tí ni ju iyàwó kan lọ, iyàwó tí ó bá jẹ iyálẹ̀ pàtàpàtà ni yóó dúró gégé bí igbákejì ọ̀kọ̀. Bàbá tí ó jẹ olórí ojúlẹ̀ tún ẹ́ẹ̀ ẹ́ ẹ́ kí ó jẹ pé òun ni baálẹ̀ agboolẹ̀, baálẹ̀ àdúgbò tàbí ọ̀ba ilú gan-an. Èyí kò dí ipò rẹ̀ gégé bí olórí ojúlẹ̀ tàbí ọ̀dèdè rẹ̀ lówó. Nígbà tí ó bá sì ń ẹ́ ẹ̀tò tí ó jẹ mó ààrin òun, iyàwó àti àwọn ọ̀mọ̀ rẹ̀, ẹ̀tò abẹ̀ ọ̀dèdè tí a lè pè ní ẹ̀tò-ìsẹ̀lú ojúlẹ̀ ni ó ń ẹ́. Àwọn Yorùbá tilẹ̀ gbàgbọ̀ pé bí ènìyàn ọ̀ bá ẹ́ ẹ̀tò ìjọba ọ̀dèdè rẹ̀ dáadàa, onítòhún kò ní le ẹ̀tò ìjọba ilú kó gún rẹ́gẹ̀. Stanley (1994: 10) nínú Àjàyí (2015: 124) sọ pé:

Within households, black women perform a significant portion of the social reproductive labour. The socialisation of children and the cleaning, cooking and nurturing functions are all disproportionately black women's work.

(Nínú ìdílẹ̀, àwọn obínrin máa ń kó ipa pàtàkì nínú àwọn isẹ̀ àwùjọ̀ sísẹ̀, itójú ọ̀mọ̀, ilẹ̀ titún ẹ́, ọ̀unjẹ̀ wíwá àti àwọn itójú tó kù jẹ isẹ̀ àdánikànṣe àwọn obínrin ilẹ̀ Áfíríkà.)

Bí ó tilẹ̀ jẹ pé ipa obínrin nínú ẹ̀tò-ìsẹ̀lú ọ̀dèdè jẹ ipa abẹ̀lẹ̀, èyí tí kì í ẹ́aábà fí ojú hànḁ, síbẹ̀, bí ojú bá fí ara balẹ̀, yóó rí imú, bí ènìyàn bá le tan ìdì ẹ́bí wò, yóó hàn gbangba pé ọ̀wó àwọn obínrin ni èkù-idà ẹ̀tò-ìsẹ̀lú ọ̀dèdè wà (èyí sì ni ipilẹ̀ fún gbogbo ipẹlẹ̀ ẹ̀tò-ìsẹ̀lú ní àwùjọ̀ Yorùbá).

2. Tíọ̀rì Àmúlò

Tíọ̀rì tí a yàn fún itúpalè isẹ̀ iwádií yí ni tíọ̀rì Ìṣètófábo. Ìjìjàgbara kúrò lówó iwà ìrènjẹ̀ tí ó ń wáyé fún obínrin káákiri àgbáyé ni ó ẹ́kúnfà idásilẹ̀ tíọ̀rì Ìṣègbèfábo, tíọ̀rì Ìṣètófábo àti bẹ̀e bẹ̀e lọ. Ọ̀rọ̀ ifojú tẹ̀mbélú, itẹ̀nimẹ̀rẹ̀ àti àìkanikún pàtàkì tí ó ń ẹ́lẹ̀ sí àwọn obínrin káákiri àgbáyé yí, ni ó mú kí àwọn obínrin gbé igbésẹ̀ láti jà fún ẹ̀tò wọn, tí ọ̀rọ̀ tíọ̀rì ajẹmóbínrin fí wáyé. Adágbadá (2005: 12) fí àìṣedéedé láàrin akonìyàn àti abonìyàn hàn nínú àlàyé rẹ̀ nígbà tí ó sọ pé:

The fact that the female gender is denigrated and thus oppressed by the opposite gender appears to be universal. In almost all the nations of the world, the male dominates the society in virtually all aspects.

(Òkodoro pé wọn kò ka obínrin sí pàtàkì tí àwọn ọ̀kúnrin sì n jẹ gàba lé wọn lórí, jẹ èyí tí ó farahan ká rí ayé. Ó fẹ̀rẹ̀ ẹ́ jẹ pé ní gbogbo orílẹ̀-èdè àgbáyé, ni àwọn ọ̀kúnrin tí jẹ gàba nínú ohun gbogbo.)

Àlàyé Adágbadá (2005) nínú àyọ̀lò ọ̀kẹ̀ yí ni pé bákan náà ni ọ̀mọ̀ ẹ́ orí bí a bá n sòrò idojúkò tí àwọn obínrin n fí ojú winá rẹ̀ káákiri àgbáyé. Ọ̀rọ̀ nípa pé àkóónú tíọ̀rì Ìṣègbèfábo lẹ̀ ẹ́ àkóbá fún àṣà ilẹ̀ Adúláwò ni ó bí tíọ̀rì Ìṣètófábo. Èyí sì jẹ tíọ̀rì tí ó ń wo ipò àti ẹ̀tò àwọn obínrin nínú lítíresọ̀. Tíọ̀rì yí yóó ràn wá lówó láti ẹ́ àwàjínlẹ̀ lórí ohun tí ó jẹ mó ọ̀rọ̀ obínrin nínú àwọn àṣàyan iwé eré-onítàn Yorùbá.

3. Obínrin nínú Ìsẹ̀lú Abẹ̀ Ọ̀dèdè láisí lábẹ̀ Ọ̀kọ̀

Lóòótó ni àwọn Yorùbá gbàgbọ̀ pé àpónlẹ̀ kò sí fún obínrin tí kò sí ní abẹ̀ ọ̀dèdè ọ̀kọ̀, tí àṣà Yorùbá kò sì rí i bí nńkan iyí fún obínrin láti dá wà láini adé lórí, síbẹ̀, ó hàn pé òmìnira máa ń wà fún obínrin tí kò bá sí ní abẹ̀ àṣẹ̀ ọ̀kọ̀ ju obínrin tí ó bá wà ní abẹ̀ ọ̀kọ̀ lọ. Ìdì ni pé kò ní sí ọ̀kúnrin tí yóò máa tọka ohun tí irúfẹ̀ obínrin bẹ̀e gbọ̀dò ẹ́ àti èyí tí kò gbọ̀dò ẹ́ fún un. Ọ̀rọ̀ ipa obínrin nínú ẹ̀tò-ìsẹ̀lú ojúlẹ̀ láisí ní abẹ̀ àṣẹ̀ ọ̀kúnrin hànḁ nínú *Olú Ọ̀mọ̀* àti *Efúnṣetán Aníwùrà*. Àwọn obínrin tí wọn jẹ olú-èdà-itàn nínú àwọn iwé eré-onítàn yí; Tinúbú nínú *Olú Ọ̀mọ̀* àti *Efúnṣetán* nínú *Efúnṣetán Aníwùrà*, kò sí ní abẹ̀ ọ̀dèdè ọ̀kúnrin kankan, àwọn náà ni olórí ẹ́bí ọ̀dèdè wọn. Èyí fún àwọn méjéjẹ̀ ní òmìnira láti ẹ́ ìjọba bí wọn ẹ́ fẹ̀ lórí àwọn tí ó wà ní abẹ̀ wọn. Àwọn méjéjẹ̀ náà

ni won ní ẹ̀rú àtí ọ̀sìṣẹ̀ ní abẹ̀ won. Ohun tí o ya àwon obinrin méjéèjì yìí sọ̀tò ni iwà tí ẹ̀nikòọ̀kan won hù lórí àwon ẹ̀niyàn tí ó wà ní abẹ̀ won; Tinúubú ní àánú, ó sì kọ̀ ihà tí ó dára sí won, Ẹ̀fúnṣetán ni ikà, ó sì fí ọ̀wọ̀ èlẹ̀ mú àwon ẹ̀niyàn. Àwon méjéèjì ni won ni agbára, tí wón ni owó, tí ẹ̀nu won sì tólẹ̀.

Ohun tí àwon nńkan wònyí fí hàn ni pé irúfẹ̀ iwà méjì ni a lẹ̀ bá lówó àwon obinrin bí won bá jẹ̀ olórí ẹ̀bí. Wón lẹ̀ ní àanu lójú, wón sì lẹ̀ jẹ̀ ikà. Ohun tí ó sì ẹ̀ okúnfà ẹ̀yí kì í ẹ̀ abùdá ìjákọ-jabo (gender) won, bí kò ẹ̀ abùdá iwà àtí irírí tí ọ̀kòọ̀kan won ní. Bí ó bá sì jẹ̀ ọ̀kúnrin nàà ni, kì í ẹ̀ gbogbo ọ̀kúnrin tí won jẹ̀ olórí ilẹ̀ nàà ni won jẹ̀ ẹ̀ni rere, onísùúrù tàbí aláfaradà. Sùúrù nàà ni Ogúnrindé-Ajé kò ní, kì ó fí ara balẹ̀ wá ìdí ọ̀rọ̀, kì ó sì di ọ̀dodo ibẹ̀ mú, tí ó fí tú ilẹ̀ mọ̀ ara rẹ̀ lórí, látàrí ẹ̀te obinrin àtí iwà owú jíjẹ. Bẹ̀ẹ̀ sì rẹ̀ é, olórí ẹ̀bí ni òun nàà.

3.1 Obinrin nínú Ìṣẹ̀lú Abẹ̀ Ọ̀dẹ̀dẹ̀ lábẹ̀ Ọ̀kọ̀

Bí ó tilẹ̀ jẹ̀ pé kì obinrin wà ní abẹ̀ àṣẹ̀ ọ̀kúnrin nínú ẹ̀bí kò sọ̀ pé obinrin kò ní ipa tí won n kó, síbẹ̀, àkíyèsí fí hàn pé ojúṣe obinrin nínú ètò-ìṣẹ̀lú ọ̀dẹ̀dẹ̀ nígbà tí obinrin bá wà ní abẹ̀ àṣẹ̀ ọ̀kúnrin máa n yàtò. Nínú àwon àṣàyan iwé onítàn Yorùbá tí à n yẹ̀ wò, ó hàn pé lára ojúṣe obinrin tí ó wà ní abẹ̀ àṣẹ̀ ọ̀kúnrin nínú ẹ̀bí ni mímú inú ọ̀kọ̀ dùn, gbígba ọ̀kọ̀ ní ìmòràn, fífí agbára tí won ni ẹ̀ atilẹ̀yìn ọ̀kọ̀ àtí bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lọ.

3.2 Ìdálárayá Ọ̀kọ̀ nínú Ìdílẹ̀ tàbí Ẹ̀bí

Ojúṣe obinrin láàrin àwùjọ̀ Yorùbá kì í ẹ̀ fún iná dídá, itójú ounjẹ̀ tàbí omọ̀ bíbí nikan, àwon obinrin tún máa n jẹ̀ adánílárayá láàrin ìdílẹ̀ tàbí àwùjọ̀, ẹ̀yí ni ó sì fà á tí ó fí jẹ̀ pé àwon obinrin jẹ̀ agbàterù ọ̀pọ̀ ipohùn Yorùbá. Èrò yìí hàn nínú àlàyé Ilésanmí (1989) pé àwon obinrin ni agbàterù ọ̀pọ̀ ewi àtẹ̀nudẹ̀nu ní ilẹ̀ Yorùbá. Ohun tí won sì máa n lo àwon ipohùn yìí fún lópọ̀ ìgbà ni fún idánílárayá. Ó hàn nínú àlàyé Adágbadá (2005) nàà pé àwon obinrin máa n kó ipa tí ó jojú nínú ètò idánílárayá láàrin àwùjọ̀. Ó ẹ̀ àlàyé bí àwon obinrin ẹ̀ n kópa nínú fìimù Yorùbá, ẹ̀yí tí egúngún gégé bí eré-oníṣe Yorùbá kò gbà won láàyè láti máa ẹ̀ nítorí obinrin kì í ru ẹ̀kú. Amọ̀ won máa n dábíra nínú eré kíkọ̀ àtí síṣe, ìsojúlóge, bíbójú tó aṣọ̀ eré, lílò àtí kíkọ̀ orin (Adágbadá, 2005). Ọ̀pẹ̀fẹ̀yítímí (2009) nàà tọ̀ka sí àwon bí àwon obinrin ẹ̀ n dá àwùjọ̀ láráyá nípa ohùn pípẹ̀. Ó lo ẹ̀ṣà pípẹ̀ Arábinrin Agòrẹ̀milẹ̀kún láti ẹ̀ àfihàn agbára tí àwon obinrin ní nípa ohùn pípẹ̀.

Nínú àwon iwé eré-onítàn tí à n tú palẹ̀, lára ipa tí àwon obinrin kó níbẹ̀ ni kíkópà gégé bí ẹ̀ni tí n dá ẹ̀niyàn lára yá. Ilàna idánílárayá tí a ní lókan níbí ni lílò ipohùn Yorùbá láti dá àwon ẹ̀niyàn lára ya níbi ayẹ̀yẹ̀ tàbí ètò kan. Ìkópa àwon obinrin gégé bí apohùn tàbí ọ̀kọ̀rin tí n dá ẹ̀niyàn lára yá yìí jẹ̀ yọ̀ nínú iwé eré-onítàn *Başòrun Gáà, Ààrẹ̀ Agò Àríkúyerí* àtí *Gbònnkàà Èkùn Àbìjàwàrà*.

Nínú *Başòrun Gáà*, a rí àwon ayaba àtí àwon Omọ̀obabinrin tí won n fí igbá títí dá àwon ẹ̀niyàn láráyá níbi ayẹ̀yẹ̀ iwúyẹ̀ Aláàfin Abíódún Adégoólú. Igbá títí yìí ni ìṣẹ̀rẹ̀ tí àwon ayaba àtí àwon Omọ̀obabinrin máa n ẹ̀ ní ààfin ọ̀ba Ọ̀yọ̀ nípa igbá lílù àtí kíkọ̀ onírúurú orin. Lára orin igbá títí tí won kọ̀ níbi ayẹ̀yẹ̀ iwúyẹ̀ Aláàfin Abíódún Adégoólú ni ó wà ní ìsàlẹ̀ yìí:

Orin:	Adégoólú ọ̀kọ̀ Ayaba
Ègbè:	Oúnjẹ̀ l'ò ns'agbà í d'èwe o
Orin:	Ó joun p'ó máa jo
Ègbè:	Abíódún
Orin:	O joun p'ó máa jo
Ègbè:	Dégoólú
Orin:	O joun p'ó máa jo

Gbogbo: Kòkòrò nǵẹ ọ l'atẹṣẹ-wúyẹ, wúyẹ
 O joun p'ó máa jo
 Kokoro nǵẹ ọ l'atẹṣẹ-wúyẹ, wúyẹ
 O joun p'ó máa jo
 Orin: Adegoolu, Sikin-nmi ni
 Ègbè: Afàimọ'ni kó 'ni mọ'ra
 Orin: Adegoolu, Sikin-nmi ni
 Ègbè: Afàimọ'ni kó 'ni mọ'ra... (Falétí, 1986: 16)

Nínú *Ààrẹ Àgò Arikúyerí*, a rí iyàwó rẹ mètẹ̀ẹ̀ta gégé bí adáníláráyá (entertainers). Àwọn iyàwó Ògúnrindé-Ajé mètẹ̀ẹ̀ta, Aṣiyanbí, Fátólá àti Adépèlẹ̀ ni wọn sun Ràrà níbi ayẹyẹ iborí Ògúnrindé-Ajé. Àpẹẹrẹ ràrà tí àwọn iyàwó Ògúnrindé-Ajé mètẹ̀ẹ̀ta sun láti dá àwọn èniyàn láráyá níbi ayẹyẹ iborí Ògúnrindé-Ajé ni:

Aṣiyanbí: Baálé mi, ọkọ-ọ mi
 Iyán burú, a f'ájá
 Láágboókùn o-ò!
 Abà ruru àgbàdo
 Ò-gbe-'Bàdàn, gb'Ááwé
 Baálé mi, ọkọ-ọ mi
 O'ò màrà jẹ mi n'ípè
 Ní n dùn mí, ọkọ Alárápé o-o-o...

Fátólá: Àkàn-àn-àn-ní ò-ò-ò!
 E bá mi pè é l'óhùn arò-ò-ò-ò.
 Àkànní, ọkọ-ọ Fatólá o-o-o.
 Olówó Orí Àdùkẹ-é-é.
 Ọkọ-ọ Fatólá, dá mi l'óhùn l'ẹ̀ẹ̀kan
 Èni a bí ire
 Olówó Orí-ì mi
 Àkànní, Baba Adépòjù
 A r'íkú takú: Ògúnrindé!
 Ajé l'Óde Ọrara, Baba 'Détómi
 Baálé Orí-ì mi
 Àkànní, Baba Adépòjù...

Adépèlẹ̀: Ọkọ-ọ mi
 Baba mi o-o-ò!
 Baálé, ọkọ-ọ mi o-o-ò!
 Ògúnrindé ọkọ-ọ mi o-o-o!
 Ọkọ. Ògúnrindé ọkọ... (Ògúnníran, 2006)

Ràrà tí wọn sun yíi ni ó jẹ bí ilàná idárayá fún Ògunrindé-Ajé àti àwọn èniyàn tí wọn wá sí ibi ayẹyẹ iborí rẹ. Ó hàn pé Fátólá ni ó mọ ràrà sun jù nínú àwọn iyàwó Ògúnrindé-Ajé mètẹ̀ẹ̀ta, èyí ló fà á tí Fátólá fi gba ẹyẹ mọ àwọn iyàwó yòókù lówọ ní ojú ayẹyẹ iborí ọkọ wọn. Èyẹ tí ó sì gbà mọ wọn lówọ yíi ni ó dá wàhálà sílẹ̀ nínú ètò idílẹ̀ Ògunrindé-Ajé.

Nínú *Gbònnkàà Èkùn Abijàwàrà*, àwọn iyàwó Aláàfin Sàngó mètètèta náà pe ohun láti dá Aláàfin Sàngó láráyá. Ohùn tí wọn pè yìi jẹ mọ kíkí oríkí Sàngó tí a mò sí Sàngó pípè. Oríkí Sàngó yìi ní wọn sì fi gbé Sàngó jáde láti inú iyèwù tí ó wà. Àpẹẹrẹ Sàngó pípè tí àwọn iyàwó Sàngó mètètèta pè láti kí Oba Sàngó kú ojúmọ̀ ni:

- Oya: Sàngó Àládó, Olúbánbí ọkọ Oya
 Ajífẹjẹ àgbò bọjú
 Akọ ológbò tí í wèwù òdòdó
 Aránmọlógun bọmọ lọ
 Ewéléré ọkọ̀ mi.
- Obà: Sẹ́ẹ́rẹ́jọ́bí agogo légunlégun
 Sìòbilíkí aṣomọ bí èsù
 Bí yóó sọ̀rò, a pọ̀n léyìn ọ̀rùn
 Sẹ́ẹ́rẹ́jọ́bí omọ agunnálésin
 Làìgbò ẹ̀kùn sọ̀rò fẹ̀yintòkè
- Ọ̀sun: Irọ̀ làgùàlà n pa léyìn ọ̀sù
 Irọ̀ nìjòyè kéékèèkéé n pa léyìn Sàngó
 Èmi ò mọ̀bí Sàngó tí móògùn ilàyà wá.
 Ibo ní Sàngó tí róògùn gbètugbètu ẹ̀?
 Sàngó Àládó, iná mọ̀ ní kó tóó jó ní (Akínlàdé, 2006)

Bí Oya, Obà àti Ọ̀sun ẹ̀ n kí Aláàfin Sàngó ní Aláàfin Sàngó náà dá wọn wọn lóhùn pé “È ẹ̀sun, È ẹ̀sun” bí ó tí jáde láti inú ilé. Èyí fí hàn pé ojúṣe àwọn iyàwó ilé àti olórí ní ààfin ní láti dá ọ̀kọ̀ wọn ní ara ya nípa kíkí oríkí rẹ̀, yálá ní àsìkò tí inú rẹ̀ bá n dùn tàbí nígbà tí ó bá n bínú.

3.3 Bíbá ọ̀kọ̀ dá Ìmọ̀ràn

Nínú *Gbònnkàà Èkùn Abijà Wàrà*, ó hàn pé Oba Sàngó kò ní èrò kan pátò nínú ara rẹ̀ lórí ohun tí ó lè ẹ̀ sí òkíkí Gbònnkàà tí Oba Sàngó gba pé ó n kàn ní àkànjú. Àwọn iyàwó oba Sàngó mètètèta; Oya, Obà àti Ọ̀sun, ní wọn gba Oba Sàngó ní ìmọ̀ràn lórí ohun tí ó yẹ kí ó ẹ̀. Ìmọ̀ràn tí wọn sì gbà oba Sàngó ní pé kí Oba Sàngó pa Gbònnkàà nípa dídọ́jú Gbònnkà kọ̀ Timì. Itàkuroṣo Oba Sàngó àti àwọn iyàwó rẹ̀ mètètèta nígbà tí àwọn iyàwó Oba Sàngó n gba Oba Sàngó ní ìmọ̀ràn lọ̀ báyíí:

- Sàngó: È ẹ̀sun, È ẹ̀sun
 Kí la ó ẹ̀ sí Gbònnkàà?
 Gbònnkàà deegun ẹ̀ja, ó há wa lófún
 A kì í finá sọ̀rùlé ká sùn lọ
 Báwo la ó ẹ̀ rẹ̀yìn-in Gbònnkàà?
- Oya: Kábíyèsí Aláàfin Sàngó
 Bí Gbònnkàà bá halẹ̀, tó bá n ẹ̀ bí oba
 Labalábá n fira rẹ̀ wé ẹ̀yẹ̀ ní
 Kò lè ẹ̀ ẹ̀yẹ̀
 Sùgbọ̀n tó bá gungi kojá ewé, a á já bó!
- Sàngó: È ẹ̀sun, È ẹ̀sun
 Bí Gbònnkàà bá n kojá lọ̀ lààrin ilú
 Gbogbo ayé a máa kì í, wọn a máa sà á

Bí Oba Sàngó bá n ló láàrin ilú
Ètahóró èyàn ló n sàpónlé Oba

Oba: Kábíyèsí okòò mi
Àgbò méjì kò lè mu omi ní koto
Iyèwù kan kò lè dari okò kan
Bóyá kí ẹ rán Gbònnkàà ló ra iwo ẹsin

Oya: Òdodo ọrò nìyẹn
Tá a bá fí ọgúná méjì sínú iná
Tí a forí wọn kora
Kílẹ̀ tóó mó, wọn ó jẹra wọn tán ráúráú!
Gbònnkàà àti Tímì, àwọn ara wọn kà sàì bára...

Ọsun: Bẹẹ ni, Ewéléré okòò mi
Gbònnkàà àti Tímì
Àwọn ara wọn kà sàì bára wọn ja
Oba kò ní bọ ságbo ijà pèlú ijòyè rẹ
Ogbon ju agbára lọ

Sàngó: Mo ti rán Tímì lọ sí Èdẹ
Mo rò pé bí Tímì kò bá sí nílẹ̀ mó
Agbára Gbònnkàà á dínkù
Bí àtànpàkò kò bá sí mó
Ìgbálẹ̀ lásán lẹwọ̀ n dà
Sùgbón òkúùgbẹ̀ rẹ̀ kò tilẹ̀ mò ọ̀n lára
Sẹ̀ ni Gbònnkàà túbò n gbòrẹ̀gẹ̀jigẹ̀
Eni à n gbèrò ká da ọwọ̀ rẹ̀ délẹ̀
Pípele ni alákorí rẹ̀ tún n pele sí i
Sẹ̀ mo lè rán Gbònnkàà pé kó lọ bá Tímì jà?

Oya: Ibi tó wu ẹfùùfùlẹ̀lẹ̀ ní í darí igbẹ̀ rẹ̀
Ibi tó bá wu olówó eni ní í rán ni lọ
Bí Gbònnkàà bá ró pé òun kéré láti jísẹ̀ oba
A jẹ̀ pé yóó fí oyè ológun rẹ̀ sílẹ̀ (Akínládé, 2006: 2-3)

A lè pe èyí ní ètò-iṣelú ọ̀dẹ̀dẹ̀ nítorí iṣẹ̀lẹ̀ tí ó wáyé láàrin Oba Sàngó àti àwọn iyàwó rẹ̀ ni. Ohun tí èyí tùmọ̀ sí ni pé bí ó tilẹ̀ jẹ̀ pé ọ̀kúnrin ni olórí ilẹ̀, síbẹ̀, àwọn iyàwó Oba Sàngó darí oba Sàngó sí ibi tí ọ̀kàn wọn fẹ̀, nítorí pé gbogbo wọn ni wọn fí ohùn sọkan lórí pé kí oba Sàngó pa Gbònnkàà ni ohun tí ó dára jù. Èyí hàn nínú ipèdẹ̀ àwọn Yorùbá tí wọn máa n fí sẹ̀ àfiwé ọ̀kọ̀ àti iyàwó pé:

Ọ̀kúnrin ni orí
Obínrin ni ọ̀rùn
Sùgbón, ibi tí ọ̀rùn bá yí sí
Ní orí yóó lọ.

Dájúdájú ohun tí ó sẹ̀lẹ̀ láàrin oba Aláàfin Sàngó àti àwọn iyàwó rẹ̀ fí idí èrò nípa pé ọ̀kúnrin ni orí, obínrin sì ni ọ̀rùn yíi múlẹ̀, ní èyí tí ó jẹ̀ pé ibi tí ọ̀rùn bá yí sí ni orí ni láti lọ dandan. Lóòótó ni ó jẹ̀ pé imọ̀ràn tí àwọn obínrin gba oba Sàngó ni ó fa iṣubú oba Sàngó, èyí tí ó sì jẹ̀ kí àwọn

iyàwó rè dúró tí í nígbà tí gbogbo nńkan yíwó fún un, sùgbón òun tí a fẹ́ mú lò níbẹ̀ ní pé obínrin ní ipá àti agbára láti darí ilé.

Nínú *Etiògbeji*, ijegàba akọ gégé bí olórí ilé lórí obínrin fi ojú hàn. Ìdí ni pé Oba Adépegba, Ológbeji tí ilú Etiògbeji fi hàn pé òun fẹràn Àina tí ó jẹ iyàwó kékeré ju Ojúolápè àti Adébólá tí wón jẹ iyálé rè lọ. Ìwà tí Oba Adépegba hù tí ó fi èyí hàn ni igbà tí ó ní kí àwọn iyálé ko gbogbo tí owó tí gbogbo wón pa fún iyàwó kékeré kí òun nikan máa kó o lọ nítorí pé àwọn iyálé n jà sí bí wón yóó se pín owó nàà. Ìwà tí Oba Adépegba tí ilú Etiògbeji hù yìi fi hàn gégé bí èni tí kò mọ ààtò ẹbí se, èniyàn tí kò le mú ẹbí ro àti èni tí kò ní àròjinlẹ̀. Lónà kìn-ín-ní, ni ibámu pẹ̀lú òwe Yorùbá tí ó sọ pé èni tí kò jọba ọ̀dẹ̀dẹ̀, kò ní lẹ̀ jọba ilú, ó hàn pé àlèlémójútó ọ̀dẹ̀dẹ̀ Oba Adépegba, ni kò jẹ́ kí ó mọ ààtò ilú, tí Ọ̀pálàbà tí ó jẹ́ igbàkejì fi n darí rè bí ó se fẹ́ kí ó to di pé àṣírí tú. Bí ó bá se pé Oba Adépegba mọ ètò-ìṣelú abẹ̀lé se ni, kì bá ní ogbón tí ó tó láti ronú já iwà tí Ọ̀pálàbà hù láti lẹ̀ kọ èyìn ara ilú sí oba. Lónà kejì, kì í se pé àwọn iyàwó Oba Adépegba tí wón gba kámú nígbà tí Oba Adépegba kó gbogbo owó wón fún iyàwó léyìn wón kò ni agbára, agbaja ni wón kò ní. Bí ó bá se pé wón fẹ́ se bí obínrin àti bí wón se tó ni, wón yóó da ilé rú mọ Oba Adépegba lórí, wón yóó sì kó Oba Adépegba sí inú wàhálà tí ó lẹ̀ má rọ̀rùn fún Oba Adépegba láti jàjàbọ̀ nínú rè. Irúfẹ́ èyí ni ó selẹ̀ nínú *Ààrẹ-Àgò Arikúyerí* tí gbogbo ilé Ọ̀gúnrindé-Ajé fi tú pátá. Àrífayo inú èyí ni pé agbára tí Ojúolápè àti Adébólá iyàwó Oba Adépegba ní nípa àlṣe agbàja nígbà tí ọ̀kọ wón hù iwà tí kò tọ̀ ni wón fi mú ilé tò, tí wàhálà kò fi bé yọ.

Bákan nàà, nínú *Etiògbeji*, ó hàn pé nítorí tí Ọ̀pálàbà tí ó jẹ́ igbàkejì oba Adépegba kò fi sí ibi tí iyàwó rè darí rè sí, ni ọ̀rọ̀ rè fi yiwó. Bí ó bá gbọ̀ ìmòràn iyàwó rè ni, kò ní mú ọ̀rọ̀ pé òun fẹ́ jẹ́ oba Ológbeji tí ilú Etiògbeji ni tí kíkú tí yíyẹ̀. Ọ̀pálàbà fúnrarẹ̀ ni ó fi ọ̀rọ̀ lọ iyàwó rè, èyí sì fi hàn pé Ọ̀pálàbà mọ̀ pé obínrin ní ipa nínú ètò-ìṣelú ọ̀dẹ̀dẹ̀. Nítorí pé iyàwó rè kò sọ ohun tí Ọ̀pálàbà gbèrò lókàn pé kí iyàwó rè sọ ni ó jẹ́ kí Ọ̀pálàbà sọ ọ̀rọ̀ nàà dijà. Ọ̀rọ̀ tí Ààwá iyàwó Ọ̀pálàbà sọ lọ bá yíi pé:

Tóó, mo túubá Olúwa mi o. (Ó kúnlẹ̀). Ng ò le sàfojúdi sii yín in. Sẹ́e rántí pé ẹ́ ti pé mí sí ọ̀rọ̀ yí 'lópòlópò igbà. Mo sì ti ni k'ẹ́e jáwó nínú àpòn tí 'ò yò. A kì í 'sààa f'agbàraa la' jú tó ti fọ. Èsò layé gba. Ibi ayé bá kọ sí ní la sì ti í jẹ́ ẹ́. Emi ó rò pé ó se pàtàkì ká máa sàré kiri léyìn tí wón ti f'Obajẹ tán. Ẹ́ jẹ́ ká gba bi orí dá wa sí ki keere ti wón gbé lé wa lówó má baà bọ lówó wa. Àbi: ọ̀bẹ́ wa ò kúkú sé lẹ̀ nàà. A rí igbàkejì Oba jẹ́ n tiwa. Ọ̀pò ló sì nàwó nára bẹ̀e lóri ọ̀rọ̀ yíi ti wón se bẹ̀e ti wón kùnà. Ẹ́ jẹ́ á gba kàdàrà, k'ó má di kodoro mọ wa lówó o. (Awóyalé 1986: 11-12)

Gbogbo ìmòràn tí Ààwá iyàwó Ọ̀pálàbà gba Ọ̀pálàbà ọ̀kọ̀ rè yíi ni ó gbòdi lára Ọ̀pálàbà. Ọ̀pálàbà tilẹ̀ pinnu láti lẹ̀ Ààwá kúró nílẹ̀ nítorí pé ó gbà pé Ààwá kò sí léyìn òun, sùgbón ó hàn gbangba pé bí Ọ̀pálàbà bá tẹ̀lẹ̀ ìmòràn Ààwá yíi ni, ó se se kí ọ̀rọ̀ Ọ̀pálàbà má já sí ibi tí ó padà já sí, nítorí yóó ti fi ọ̀rọ̀ mọ̀ Olóun láti ibèrẹ̀. Èyí tùmọ̀ sí pé nítorí tí Ọ̀pálàbà gégé bí orí kò láti yí sí ibi tí Ààwá gégé bí ọ̀rùn yí sí ni ó fa àkóbá fún Ọ̀pálàbà.

3.4 Àfihàn Agbára Obínrin láti kọ̀yà nínú Ìṣelú abẹ̀ ọ̀dẹ̀dẹ̀

Ó hàn pé àwọn obínrin ní onírúurú agbára tí wón lẹ̀ lo láti kọ̀ yà nígbàkúùgbà tí wón bá gbà pé iyà bá fẹ́ jẹ́ àwọn tàbí tí wón fẹ́ kọ̀ àrífín àti irẹ̀nìjẹ́ lówó àwọn ọ̀kọ̀ wón nínú ẹbí. Irúfẹ́ agbára yíi máa n jẹ́ èyí tí wón lẹ̀ fi da okùn ẹbí rú, tàbí èyí tí ó lẹ̀ sọ agboolé di ahoro. Nínú *Ààrẹ-Àgò Arikúyerí*, ó hàn pé Àṣiyanbi ọ̀kan nínú àwọn iyàwó Ọ̀gúnrindé-Ajé, tí ó jẹ́ iyàwó pátápátá ni ó da ètò-ìṣelú abẹ̀ ọ̀dẹ̀dẹ̀ rú mọ̀ Ọ̀gúnrindé-Ajé lówó, èyí tí ó jẹ́ kí Ọ̀gúnrindé-Ajé tí ó jẹ́ ọ̀kan nínú àwọn

ìgbimò tí ó ń sètò ilú dì ẹnì yepere, tí wón ń dájó ikú fún láàrin ọ̀pọ̀ ẹ̀niyàn. Ẹ̀sùn tí Àṣiyanbí ìyálé Ògúnrindé-Ajé fí kan Ògúnrindé-Ajé ní pé Ògúnrindé-Ajé yàn ààyò ní ọ̀jọ̀ ayẹyẹ ìbọ̀rí rẹ̀, níorí pé Fátólá tí ó jẹ̀ ìyàwó kejì Ògúnrindé-Ajé pé ohùn tí ó dùn ju tí àwọn yòókù lọ. Ẹ̀yẹ tí Fátólá gbà mọ̀ àwọn ìyàwó yòókù lówó ní ó dì owú sí Àṣiyanbí lára tí ó fí fí ilara pa ọ̀mọ̀ Adépèlẹ̀, tí ó sì paró mọ̀ Fátólá. Àrífàyo inú èyí ní pé àìní ṣùúrù obìnrin gégé bí ìyàwó inú ilé ní ó dà agboolé Ògúnrindé-Ajé rú. Irú èyí nàà ní kò bá sì sẹ̀lẹ̀ bí ó bá ẹ̀ pé àwọn ìyàwó Ọ̀ba Adépégba kò bá ní ṣùúrù nínú *Etìògbẹ̀jì*. Ohun tí gbogbo èyí sì fí hàn ní pé ibi tí obìnrin bá darí ilé sí nínú ètò-ìsẹ̀lú ojúlẹ̀ tàbí ọ̀dèdè ní ó máa ń tọ̀ka sí ibi tí gbogbo ilé yóó darí sí.

Bákan nàà, nínú *Ògún Lákáayé*, ó hàn pé ètò-ìsẹ̀lú abẹ̀lẹ̀ dàrú mọ̀ Ògún lówó. Ògún tí ó ń sáájú ilú Àgbàògún nínú ètò ogun jíjà, tí kò wá mọ̀ bí ó ti le sẹ̀ ogun abẹ̀lẹ̀. Ó hàn pé Ògún kò ní agbára ìyàwó méjì tí ó fẹ̀. Ìdì ní pé òhun gan-an máa ń fí ọ̀wọ̀ ara rẹ̀ dá wàhálà sílẹ̀ láàrin àwọn ìyàwó rẹ̀. Nígbàkùùgbà tí Ògúnbùnmi bá ti paró mọ̀ Ṣubúlùkẹ̀ pé Ṣubúlùkẹ̀ jí ẹ̀ran òun jẹ̀ tàbí pé ó ẹ̀ nńkan kan fún òun, bíbú ní Ògún máa ń bú Ṣubúlùkẹ̀, tí ó máa ń gbẹ̀jà Ògúnbùnmi. Èyí nàà ní Ògún sì ẹ̀ títí tí ó fí pa Ṣubúlùkẹ̀ dànù. Fátólú kilò fún Ògún títí pé fùrò ní orogún, kò ẹ̀ é fọ̀ mọ̀, àti pé bí ẹ̀niyàn kò bá lẹ̀ jọba ọ̀dèdè kó tòrò, olúwarẹ̀ kò ní lẹ̀ jọba ilú. Èyí hàn nínú àyọ̀lò isàlẹ̀ yíi:

Ogun ni bàábá ogun níkòkò
 Ogun sàngóindé kò jẹ̀ nrójú
 Tí àwọn Ìyàwóò mi tún ńrú mi lẹ̀kàn lẹ̀dèdè
 Tipátipá ní wón fí fẹ̀ kì nfèdò lẹ̀ tòrònrò
 Á à! Orí tí ó yọ̀ ní ò mà nìi sàì yọ̀ ní o
 Àbí? Bí ò bá sọgbọ̀n inú téjò fí ńgun àgbọ̀n
 Fátólú kúkú ńsọrò ẹ̀fẹ̀ ní ilàrẹ̀ ní ilàrẹ̀ ní tirẹ̀
 Á ní: “fùrò lẹ̀ràn orogún kò ẹ̀ ẹ̀ wẹ̀ mọ̀”
 Ẹ̀ńkan ní ńjiran jẹ̀ ní o, Ta ló yé?
 Bọgbọ̀n àti yọ̀ onítòhún nilé ní o, ta ló mọ̀?

Ọ̀ba ló mejó dá ẹ̀sin baba Bámidélé (Ọ̀ládàpọ̀, 1983: 10)

Àyọ̀lò òkè yíi ẹ̀ ẹ̀ àfihàn irúfẹ̀ isòro abẹ̀ ilé tí Ògún ń dojú kọ̀, èyí tí ó yẹ kí Ògún fí ogbọ̀n tó gégé bí olórí ẹ̀bí tí ó mọ̀ ètò-ìsẹ̀lú inú ẹ̀bí ẹ̀, sùgbọ̀n tí Ògún kùna láti mú ọ̀dèdè rẹ̀ tòrò. Gbogbo ọ̀nà ní Fátólú tí ó jẹ̀ ará àdúgbò Ògún gbà láti tọ̀ Ògún sọ̀nà lórí ọ̀nà tí ẹ̀niyàn máa ń gbà ẹ̀ ètò-ìsẹ̀lú ọ̀dèdè, sùgbọ̀n agbára ń gun Ògún, ó sì gbà pé irú Fátólú kò tó ẹnì tí ó tó bá ọ̀un sọ̀rò. Lára itàkuròsò Ògún àti Fátólú ní ó wà ní isàlẹ̀ yíi:

Fátólú: Mo tún dé sí ọ̀ lórùn Ògún
 Ògún: O tún dé siraa rẹ̀ lórùn. Fátólú bó o dé o médé jẹ̀ o
 Fátólú: Lẹ̀nu-ọ̀nà ní mo wà...
 Ògún: Nígbà nàà ńkọ̀? Tani ní o máa fetí mógiri ológiri?
 Fátólú: Tó o fí kòkọ̀ sọ̀rò síyàlẹ̀ rẹ̀...
 Ògún: Hùn hùn? Ng ò wáá sọ̀ ọ̀ dára?
 Fátólú: O ò sọ̀ ọ̀ dára mọ̀nà!
 Ògún: Báwo ní ń bá tún sọ̀ ọ̀?
 Fátólú: O sẹ́e pọ̀. Báun nàà là mbi ní. Mo rò pé mo tilẹ̀ bórii rẹ̀ nilé óni diẹ̀. Sẹ̀ o ríi,
 Ògún, bíi fùrò lẹ̀ràn orogún rí, ẹnì kan ò le fọ̀ ọ̀ mọ̀ láéláé....

- Ògún: Òní kọ lo tin wí bẹ̀e
- Fátólú: O ẹ̀seun. Bọ̀ ọ̀ bá sí sọ̀raà rẹ̀ dára dára, iwọ̀ lo ó mà sí máa dijà silẹ̀ nínú ilẹ̀ rẹ̀ o. Nítórí, bí a bá sùn láàrin arẹ̀wá méjì, ikaakà láà ta. Bẹ̀ẹ̀yan ọ̀ lẹ̀ jọba ọ̀dẹ̀ kó tòrò, kò ní i lẹ̀ jọba ilú kó gún gégẹ̀!
- Ògún: Ohun tí mo tilẹ̀ níwí nìyí: Mo mò pé fùrò lẹ̀ràn orogún sẹ: Bẹ̀yí kúkúró ọ̀ bá gbọ̀n sẹ, à ní kiló tún méyí gígún sọ̀bọ̀lẹ̀ tí ó ní í lógbọ̀n lórí....? Àbí gbogbo èyí tí kò bá fí gbọ̀n, nló tí fí ẹ̀ sẹ̀ gígún rẹ̀ nì?
- Fátólú: Òdògún!!!
- Ògún: A nì, sẹ, o nì èhìn ilẹ̀kùn lo wà?
- Fátólú: Gbogbo rẹ̀ nì mo kúkú nì gbọ̀
- Ògún: Ọ̀pálábà nì, ọ̀un lọ sí ogun, ó nì ọ̀un pa ẹ̀gbẹ̀fà èyàn. Gbogbo èyàn nìse há hàà hàà. Bí bóóde tí ó bóóde, ló tẹ̀ ọ̀ròmọ̀diẹ̀ méfà pa. Njẹ̀ bójú ọ̀ tó tẹ̀gi lójú ogun, kò ha tó tilẹ̀? Bírò nì, bóòtọ̀ nì, njẹ̀ iwà àgbàiyà tí Subúlùkẹ̀ nhù nì, dára? Fátólú?
- Fátólú: Hùn ún un! Ọ̀rò ogun sá, sá!! O ẹ̀ é púpọ̀ ọ̀gún. O tilẹ̀ mò ọ̀ sọ. O ọ̀ wá mò kìnì kan. Ọ̀gún! Èyí tó ọ̀ ndá nìbẹ̀ ló pọ̀ ọ̀. sọ̀tọ̀ dé?
- Ògún: Ha! Témi ndá nìbẹ̀ ló pọ̀?
- Fátólú: N ọ̀ sí wii...
- Ògún: Fátólú-ò-yojú-ọ̀ràn! Mo ẹ̀bi o wá sọ̀rọ̀ gid nìi, ngò mò pé ìranù lo tún bá wá.
- Fátólú: Kìnì nì kan ó gbẹ̀hin ọ̀rọ̀ yìi o
- Ògún: Fátólú kò síhun tóbinrin ó fẹ̀mi ẹ̀ sẹ̀ o Kámbòtóri èyí ràdàrà abara pàì pàì
- Fátólú: Ó wù mí kò wù mí. Má sọ̀ bẹ̀e mò ọ̀: Ọ̀gún Lákáayé. Kò síhun tóbinrin ọ̀ le fìi yàn ẹ̀ sẹ̀ o. Èmi Àkàndá Fátólú nì mo sọ̀ bẹ̀e lórò
- Ògún: Ìyẹn ọ̀kùnrin asùnfúnruùn o.
 Ọ̀kùnrin asùnfúnta bí irú èyìn eyí.
 Tí kò nìi le bẹ̀ obìnrin ọ̀hún lórí fàú.
 Èyẹ̀ nì wọn: ẹ̀yẹ̀ tiwa a wáá máa jẹ̀yẹ̀ lo nì.
 Bọ̀kùnrin layà, ó lẹ̀ fobìnrin gúnşẹ̀ tẹ̀yẹ̀ tiwa a wáá máa jẹ̀yẹ̀ lo nì.
 Bọ̀kùnrin layà, ó lẹ̀ fobìnrin gúnşẹ̀ tẹ̀yẹ̀tẹ̀yẹ̀. Èrú nì wọn. Èrú tí ẹ̀ le wá gbọ̀n tayo olúwa wọn? (Ọ̀ládàpọ̀, 1983: 19-21)

Gbogbo ọ̀rọ̀ Fátólú nì kò wọ̀ Ọ̀gún létí. Ọ̀gún kọ̀ etí ikún, kò gbọ̀ ìmòràn Fátólú nítórí pé Ọ̀gún gbà pé èniyàn yẹ̀pẹ̀rẹ̀ nì Fátólú jẹ. Ọ̀gúnbùnmi tí ó jẹ̀ iyáwó tí Ọ̀gún gbọ̀kàn lé, tí Ọ̀gún yàn láàyò gan-an nì ó wá mú iṣubú bá Ọ̀gún. Èyí fí hàn pé láti inú ilẹ̀ nì ọ̀rọ̀ Ọ̀gún tí dàrú wá. Bí Ọ̀gún bá mò ètò ẹ̀bí ẹ̀ sẹ̀ nì, wàhálà kò ní bá a, kò sí ní rí ìjákulẹ̀. Ohun tí èyí fí idí rẹ̀ múlẹ̀ nì pé obìnrin nì ó da ètò-ìṣẹ̀lú ẹ̀bí rú mò Ọ̀gún lẹ̀wọ̀ nínú *Ọ̀gún Lákáayé* gégẹ̀ ó ẹ̀ ẹ̀lẹ̀ nínú *Ààrẹ̀ Àgò Àríkúyẹ̀rì* náà. Èyí sí ẹ̀ àfihàn agbára tí àwọn obìnrin nínú ètò-ìṣẹ̀lú inú ẹ̀bí.

4. Àgbálogbábọ̀

Àrífàyo ipa obìnrin nínú ètò-ìṣẹ̀lú ojúlẹ̀ tàbí inú ọ̀dẹ̀dẹ̀ gégẹ̀ bí ó ẹ̀ hàn nínú àwọn àṣàyan iwé eré-onítàn tí a yẹ̀ wò ní pé ipa àwọn obìnrin kò mòòkùn nínú ètò ẹ̀bí yálà lábẹ̀ ọ̀kùnrin gégẹ̀ bí ọ̀kọ̀ tàbí dídáwà láníni ọ̀kọ̀ lórí. Ó hàn pé àwọn obìnrin tó olórí-ẹ̀bí ẹ̀ sẹ̀, wọn ní agbára láti kọ̀ iyà, àwọn obìnrin náà nì ó sí nì dárí ètò ọ̀pọ̀ ẹ̀bí ní abẹ̀lé. Ó hàn pé bí obìnrin bá jẹ̀ olórí ẹ̀bí, kò sí nhkan tí yóó sẹ̀lẹ̀,

àti pé bí àwùjọ ko bá tilẹ̀ fí ojú olórí ẹbí wo obínrin, ipa obínrin nínú ètò-ìsèlú ojúlẹ̀ fí hàn pé olórí ẹbí nì wọn jẹ. Ídì nì pé wọn nì agbára tí ó tó láti tu ọkọ ìsèlú inú ẹbí lọ sí ibi tí wọn bá fẹ. Èyí hàn nínú èrò ìjìnlẹ̀ Yorùbá tí ó sọ pé orí nì ọkúnrin, ọrùn nì obínrin, ní òkè ọrùn nì orí wà, sùgbón ibi tí ọrùn bá yí sí nì orí yóò lọ. Bí wọn bá sì tí gba ètò-ìsèlú ẹbí mọ ènìyàn lówó, ẹlẹgbé pé wọn tí já ètò-ìsèlú ilú náà gbà nì nítorí pé láti inú ẹbí nì àwọn tí ó n tukò ètò-ìsèlú ilú náà tí n wá.

Ìwé itókasi

- Adágbádá, O. (2005). *Womenfolk in Yorùbá film industry*. PhD. Thesis, Department of Linguistics and African Languages, University of Ibadan, Ibadan.
- Àjàyí, O. T. (2015). ‘Àgbéyèwò Ipa Obínrin Nínú Ìwé Olàòré Afòtẹjoyè tí Afòlábí Olábimtán Kọ’ nínú *Ìtànán Oòdua. Jónà Egbẹ Olùkọ Èdè Yorùbá Kólẹjì Ènṣì Nàìjíríà*. 1 (4) pp. 121-129
- Akínlàdé, K. (2006). *Gbònnkàà Èkùn Àbìjàwàrà*. Ìbàdàn: Providence Multi-Publisher.
- Awóyélé, O. (1986). *Etiògbeji*. Ìbàdàn: Onibon-Oje Press and Book Industries.
- Fálétí, A. (1976). *Baasòrun Gáá*. Ìbàdàn: Onibon-Oje Press and Book Industries.
- Ilésánmí, T. M. (1989). ‘Ìpa tí Àwọn Obínrin n kó Láwùjọ Yorùbá ní Ayé Àtìjọ Bó tí Hàn Nínú Lítírésò Àtẹnudẹnú’ nínú *Lààngbàsà (Jónà Akada ni Èdè Yorùbá. University of Lagos*. (1) Pp. 80 - 89.
- Ìṣòlá, A. (1970). *Efúnṣetán Aníwúrà*. Ìbàdàn: University Press Ltd.
- Ìṣòlá, A. (1983). *Olú Omọ*. Ìbàdàn: Onibon-Oje Press and Book Industries.
- Ògúnníran, L. (2006). *Ààrẹ Àgò Aríkúyerí*. Ìbàdàn: Macmillian Nigeria Publishers Limited.
- Ọladapo, O. (1983). *Ògún Lákáayé*. Ìbàdàn: Onibon-Oje Press and Book Industries.
- Òpẹfẹyítímí, A. (2009). *Women in Yorùbá Culture (A Dozen of Academic Articles)*. Ìbàdàn: Penthouse Publications (Nig.). Ibadan.